

И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ
МАМЛЕКЕТТИК ПЕДАГОГИКАЛЫК
УНИВЕРСИТЕТИНИН

ЖАРЧЫСЫ

ВЕСТНИК

КЫРГЫЗСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО
ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
им. И. Арабаева

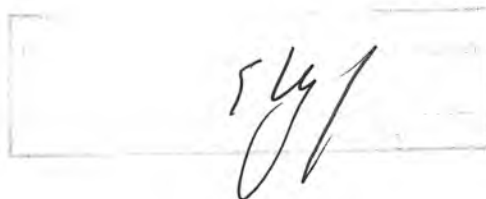
Кыргызский Государственный
Педагогический Университет
им. Арабаева

**«Актуальные проблемы и перспективы
педагогической науки и образования в
условиях социальной мобилизации и
добросовестного управления»**

СЕРИЯ 3
ВЫПУСК 3

Педагогика
Психология

БИШКЕК-2004

И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ
МАМЛЕКЕТТИК ПЕДАГОГИКАЛЫК
УНИВЕРСИТЕТИНИН

4
ВЕСТНИК

ЖАРЧЫСЫ

КЫРГЫЗСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО
ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
им. И. Арабаева

Кыргызский Государственный
Педагогический университет
им. Арабаева

«Актуальные проблемы и перспективы
педагогической науки и образования в
условиях социальной мобилизации и
добросовестного управления»

СЕРИЯ 3
ВЫПУСК 3

Педагогика
Психология

БИШКЕК-2004

Вестник КГПУ им. И. Арабаева: Серия 3 – Выпуск 3 : Педагогика. Психология –
Бишкек: КГПУ им. И. Арабаева

Рекомендовано к изданию редакционно-издательским советом КГПУ им. И. Арабаева

Главный редактор: А.А.Асанканов – ректор КГПУ им.И.Арабаева, доктор исторических наук, профессор, член-корр. НАН КР.

Зам.гл. редактора: А.С.Саадабаев – проректор по науке и новым учебным технологиям, доктор физико-математических наук, профессор, действительный член АПСН.

Члены главной редакционной коллегии:

1. **Э.Ж. Маанаев** – директор ИИСПО, доктор исторических наук, профессор;
2. **М.Р. Рахимова** – доктор педагогических наук, профессор;
3. **А.А. Бекбоев** – зав. кафедрой философии, доктор философских наук, и.о. профессора;
4. **Г.Т. Курманбекова** – зав кафедрой общей биологии, доктор биологических наук, и.о. профессора;
5. **К. Сатывалдиев** – доктор химических наук, профессор;
6. **М.А. Ногаев** – директор ИЕЦ, кандидат экономических наук, и.о. профессора.
7. **Ф.З Турдукулов** – директор МИЭМ, кандидат экономических наук, и.о. профессора.

Члены редколлегии серии педагогика, психология :

1. **Дж. У. Байсалов** – директор ИПП, доктор педагогических наук, профессор, действительный член АПСН;
2. **Г. С. Акиева** – директор ИПК и ПК, доктор педагогических наук, профессор.
3. **Т.В. Панкова** – зав. кафедрой психолого-педагогических дисциплин, кандидат педагогических наук, и.о. профессора, член-корр. АПСН;
4. **Ж.М. Жумалиева** – зав. кафедрой психологии ИПП, кандидат психологических наук, и.о. профессора;
5. **Э.Т. Токсомбаева** – директор ОЦК, кандидат педагогических наук, доцент;
6. **Т. Конурбаев** – кандидат психологических наук, и.о. доцента;
7. **Н.С. Быковченко** – зав. кафедрой коррекционной педагогики и клинической психологии, кандидат педагогических наук, доцент.

Вестник представляет публикацию материалов Международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы и перспективы педагогической науки и образования в условиях социальной мобилизации и добросовестного управления», проведенной 13 – 14 мая 2004 года.

СОДЕРЖАНИЕ

1. Асаналиев М.К., Абышалиев К.Б. ИГУ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ТЕХНОЛОГИЯ АКТИВИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ.....	3
2. Алтынай Акимжан КГПУ им.И.Арабаева, ОЦК . СИМФОНИЧЕСКОЕ ТВОРЧЕСТВО АКИМЖАНА ЖЭЭНБАЯ.....	7
3. Ажибаева А., ТГУ ВОПРОСЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВУЗА В УСЛОВИЯХ РЕАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ПОДХОДА.....	10
4. Ажибаева А. ТГУ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ВОСПИТАНИЕ СТУДЕНТОВ В КОНТЕКСТЕ ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИ-РОВАННОГО ПОДХОДА.....	14
5. Аликова Аида КГПУ им.И.Арабаева, ИНИТ НЕКОТОРЫЕ ПУТИ ИЗУЧЕНИЯ ЭЛЕМЕНТОВ ТЕОРИИ ВЕРОЯТНОСТЕЙ И МАТЕМАТИЧЕСКОЙ СТАТИСТИКИ.....	16
6. Атокурова А. КГПУ им. И.Арабаева, ОЦК ОКУУЧУЛАРГА ЭСТЕТИКАЛЫК ТАРБИЯ БЕРУУ.....	24
7. Василов Р.А., БГУ СОЦИАЛИЗАЦИЯ ЛИЧНОСТИ ЧЕРЕЗ ЭТНИЧЕСКУЮ КУЛЬТУРУ.....	32
8. Дюшембиева К. А. КГПУ им.И.Арабаева, ОЦК АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ МУЗЫКАЛЬНОЙ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛЬНОЙ МОБИЛИЗАЦИИ И ДОБРОСОВЕСТНОГО УПРАВЛЕНИЯ.....	34
9. Жумагулова Ч. ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК АЛЬТЕРНАТИВНАЯ ФОРМА ОБРАЗОВАНИЯ ДЛЯ ДЕТЕЙ СО СПЕЦИАЛЬНЫМИ НУЖДАМИ.....	36
10. Джорупбекова Г.Т. КГПУ им. И.Арабаева, ИПП ВАЛЕОЛОГИЯ – НАУКА О ЗДОРОВЬЕ.....	40
11. Джорупбекова Г.Т., Сакимбаева С.Д., Даирбекова Т.Д. КГПУ им. И.Арабаева, ИПП ЗНАЧЕНИЕ ДВИГАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ.....	45
12. Жумагулова Ч. КРАТКИЙ ОБЗОР ОБЕСПЕЧЕНИЕМ ОБРАЗОВАНИЯ, МЕДИЦИНСКИМ ОБСЛУЖИВАНИЕМ, СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ ДЕТЕЙ СО СПЕЦИАЛЬНЫМИ НУЖДАМИ.....	51
13. Жакыпов К.К. КГПУ им. И.Арабаева, ОЦК СОЦИАЛДЫК ЧЫЙРАЛУУ ЖАНА АКЫЙКАТ БАШКАРУУНУ ШАРТЫНДА МУЗЫКАЛЫК БИЛИМ БЕРУУ БАГЫТЫНГЫ АЙРЫМ МАСЕЛЕЛЕР.....	54
14. Знакомская Т.В., ведущий специалист Госинспекции по лицензированию и аттестации учреждений образования МО КР НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ ОБРАЗОВАНИЯ.....	57
15. Калдыбаева А.Т. КМПУ, ППИ КЫРГЫЗ ЭЛДИК АКЫНДАРЫНЫН ЧЫГАРМАЛАРЫНДАГЫ ЧЫНЫГЫ АДАМДЫ ТАРБИЯЛОО ИДЕЯЛАРЫ.....	62
16. Калдыбаева А.Т. КГПУ им. И.Арабаева, ИПП ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКИ В КЫРГЫЗСТАНЕ.....	66
17. Карабалаева Г.Т. КГПУ им.И.Арабаева, ИВЯК ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ДВУАЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ.....	70

18. Кадырова О.Ж. КГПУ им. И.Арабаева, ОЦК МУЗЫКАЛЬНО-ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ.....	74
19. Кожогелдиева К.М. КГПУ им. И.Арабаева, ИПП. ПРОЯВЛЕНИЕ КРИТИЧНОСТИ МЫШЛЕНИЯ В ШКОЛЬНЫХ ВОЗРАСТАХ.....	76
20. Муратов А. Кыргыз Билим берүү академиясы ЧЫҢГЫЗ АЙТМАТОВДУН ЧЫГАРМАЛАРЫНДАГЫ ЭТНОПЕДАГОГИКАЛЫК ИДЕЯЛАР.....	80
21. Муратов А. Кыргыз Билим берүү академиясы УЛУТТУК САЛТТАР ЖАНА УЛУУ ЖАЗУУЧУ. (ЧЫҢГЫЗ АЙТМАТОВДУН ЖЫЛДЫГЫНА КАРАТА).....	75 86
22. Маматова Г.К. КГПУ им. И.Арабаева, ОЦК ЖАҢЫ ҮЙРӨНЧҮК ДИРИЖЕРЛОР ҮЧҮН УСУЛДУК ЖАРДАМ.....	92
23. Мамбетова З. Кыргыз билим берүү академиясы МЕКЕН ТААҢУУ ПРЕДМЕТИН ТҮЗҮҮНҮН ПРИНЦИПТЕРИ.....	95
24. Маматов У. К. КГПУ им. И.Арабаева, ОЦК ШЫҢЫРДЫ ОКУТУУ ЖАНА ДИРИЖЕРЛОО.....	102
25. Панкова Т.В. КГПУ им. И.Арабаева, ИПП ПРОБЛЕМА ОБЩЕГО И ОСОБЕННОГО В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВОЗЗРЕНИЯХ НАРОДОВ КЫРГЫЗСТАНА.....	103
26. Панков В.В., КРСУ ПРОБЛЕМЫ ДЕМОКРАТИЗАЦИИ СИСТЕМЫ ВОСПИТАНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛО- ВИЯХ.....	115
27. Панкова Т.В. КГПУ им. И.Арабаева, ИПП ПРОБЛЕМЫ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ РЕФОРМИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВА.....	118
28. Пак С.Н. КГПУ им. И.Арабаева, ИПП НРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ В КОРЕЙСКИХ СЕМЬЯХ.....	122
29. Пак С.Н. КГПУ им. И.Арабаева, ИПП СЕМЬЯ КАК ОСНОВНОЙ ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ НРАВСТВЕННОСТИ.....	125
30. Рысманов Т. О. КГПУ им.И.Арабаева, ОЦК ДЕТСКОЕ ХОРОВОЕ ТВОРЧЕСТВО КОМПОЗИТОРА А. МАЛДЫБАЕВА.....	128
31. Сарбагышев А. А. КГПУ им.И.Арабаева, ОЦК ХУДОЖЕСТВЕННОЕ РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ КАК ПУТЬ К ГУМАНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ.....	130
32. Сманбаев Ө.А. И.Арабаев атындагы КМПУ, ППИ КЫРГЫЗСТАНДА КЕСИПТИК БАГЫТ БЕРҮҮ МАСЕЛЕСИНИН ӨНҮГҮШҮ.....	134
33. Сманбаев Ө.А. И.Арабаев атындагы КМПУ, ППИ КЕСИПТИК БАГЫТ БЕРҮҮ ИШИНЕ МАМИЛЕ ЖАСООНУН ЖАГДАЙЛАРЫ.....	140
34. Сулайманова Ж.Н. КГПУ им. И.Арабаева, ОЦК НОВЫЕ ФОРМЫ ПОДХОДА ПРИ ИЗУЧЕНИИ СПЕЦИАЛЬНЫХ ДИСЦИПЛИН.....	144
35. Сартбекова Н.С. КГПУ им. И. Арабаева РАБОТА УЧИТЕЛЯ С РОДИТЕЛЯМИ УЧАЩИХСЯ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА.....	147
36. Субагожоева А.О. КГПУ им. И.Арабаева, ИПП А. ОСМОНОВДУН ЁМУРУ, ЧЫГАРМАЧЫЛЫГЫН 6- КЛАССТА ОКУТУУ.....	149
37. Токсомбаева Э. Т. КГПУ им.И.Арабаева, ОЦК РАЗВИТИЕ ДОПОЛНИТЕЛЬНЫХ УСЛУГ ОБРАЗОВАНИЕ В ВУЗЕ.....	153

маселелери каралган. Бул этапта тигил же бул предметтик сабаты оутууда окуучуларга кесиптик багыт берүүнүн маселелерине арналган илимий изилдөөлөр жүргүзүлгөн Мына ушуга байланыштуу кесиптик багыт берүү маселесине арналган илимий-методикалык мүнөздөгү макалалар жарыяланууда.

Жогоруда, белгилегендей кесиптик багыт берүү маселесинин өнүгүшүн тарыхый аспектиде төмөндөгүдөй тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет.

1. Окуучуларды кесипке багыт берүү маселеси өзүнүн калыптануусунда өзүнчө этаптарда өткөн. Кыргызстандын педагогика илиминде кесипке багыт берүүнүн маселелери, тактикасы иштелип чыгып, мектептерде ишке ашырылган.
2. Изилдөөлөрдө негизги орунду окуучуларга политехникалык билим берүү, окутууну өндүрүмдүү эмгек менен байланыштыруу, бул проблеманын методологиясын, системасын түзүү ээлеген.
3. Кыргызстанда окуучуларга багыт берүүнүн теориялык жана практикалык маселелерин иштеп чыгууда КПССтин сүздеринин чечимдери жана окшоштук токтондор белгилүү деңгээлде ролд ойногон деп айта алабыз.
4. Тарыхый – педагогикалык анализ жасоо Кыргызстанда кесиптик багыт берүү ишинин өнүгүшү, калыптанышы жөнүндөгү маселе жеткиликтүү изилдене электигин көрсөттү. Бул проблема мындан аны толуктап изилдөөнү талап кылат

Сманбаев Ө.А.

И.Арабаев атындагы КМПУ, ППИ

КЕСИПТИК БАГЫТ БЕРҮҮ ИШИНЕ МАМИЛЕ ЖАСООНУН ЖАГДАЙЛАРЫ

Коомубуздагы социалдык-экономикалык өзгөрүүлөр мектеп окуучуларын аң сезимдүү кесип тандап алууга даярдоо маселесинин актуалдуулугун жогорулатууда. Биринчиден, азыркы кездеги өлкөбүз үчүн стратегиялык мааниге ээ болгон программалардын (“2010- жылга чейинки « Өнүгүүнүн комплекстүү негиздери “, “XXI –кылымдын кадрлары” ж.б.) аткарылышы жаштарга кесиптик багыт берүү менен байланышат. Экинчиден, бүгүнкү мектеп окуучулары келечектеги эмгекчилердин катарын толуктоочу негизги резерв болуп саналат.

Илимий адабияттарда окуучуларга кесиптик багыт берүү жөнүндөгү түшүнүккө ар түрдүүчө аныктамалар берилүүдө. Окумуштуулар илимий иштердин логикасына жана максатына ылайык кесиптик багыт берүү ишинин маңызынын ар түрдүү аспектилерин ачып берүүгө умтулушкан. Мисалы, С.Н.Чистякова кесиптик багыт берүүнү өзүнө социалдык, экономикалык, педагогикалык, психологиялык, медициналык маселелерди чечүүнү камтыган, ар бир инсандын жекече өзгөчөлүгүнө ылайык жана коомдун тигил же бул кесип ээлерине болгон муктаждыгын канааттандырууга, азыркы кездеги кесипке коюлган талапка ылайык окуучунун кесиптик өзүн аныктай билүүсүн калыптандыруу максатын көздөгөн коомдук институттардын илимий практикалык иштеринин системасы.(1) Л.А.Йовайша кесиптик багыт берүүнүн маңызы, бул иштердин системасында окуучунун кесиптик багытталгандыгын, коомдун муктаждыгын эске алып ага кесип тандоодо, өзүн аныктоого жардам берүүдө деп көрсөткөн. Ал кесипке багыт берүүнү “ асылдуулуктун, кызыгуунун, жөндөмдүн, умтулгандыктын” максаттуулугун түшүнүп, аң сезимдүү кесип тандоону жөндөмдүүлүктү, өзүн-өзү билүү жана кесипти тандоодо конкреттүү ситуацияларды эске алып негизделген чечим кабыл алууну түшүнгөн.(2) Ал эми И.Н Назимов кесиптик багыт берүүнү окуучуну кесип тандоого даярдоо боюнча илимий негизделген таасир этүүнүн, иш чаралардын системасы

катары карап, анын натыйжалуулугун арттыруунун маселерин белгилеген.(3) Окумуштуулар К.Ф.Витиниш, Т.А.Воробьева жана башкалар кесиптик багыт берүүнү иш аракеттерди башкаруунун теориясына негизиндөө менен изилдешкен. Мына ушул сыяктуу жүргүзүлгөн илимий иштердин натыйжасында кесиптик багыт берүү ишинин компоненттери, форма жана методдору, каражаттары аныкталган.

Биз мына ушул сыяктуу көз караштарды эске алуу менен кесипке багыт берүүнү – ар бир окуучунун жекече өзгөчөлүгүн (ден соолугун, кызыгуусун, шык жөндөмүн) жана коомубуздун квалификациялуу даярдыгы бар кесип ээлерине муктаждыгын эске алуу менен жүргүзүлүүчү татаал комплекстүү проблема катары карайбыз. Анткени кесиптик багыт берүү проблемасы педагогикалык, психологиялык, социалдык, медициналык, экономикалык аспектилерде изилденүүдө.

Окуучуларды аң сезимдүү кесип тандап алууга даярдоо маселесин чечүүдө окуу тарбия ишинин ролу чоң. Окуу-тарбия ишинин жүрүшүндө окуучулар белгилүү деңгээлде теориялык, практикалык, психологиялык аспектилерде даярдык ала алышат. Мына ушуга байланыштуу кесиптик багыт берүү ишинин компоненттерин эске алып иш алып барууда төмөндөгү маселелерге өзгөчө көңүл бөлүү мааниге ээ болот деп айта алабыз:

- өзү таанып билүү, өзүн-өзү тарбиялоо жана өзүн кесиптик аныктоосу боюнча окуучунун иш аракетин активдештирүү;
- окуучулардын кесиптер жөнүндөгү түшүнүгүн кеңейтүүгө, кызыккан кесип-ри жөнүндө кеңири маалыматтарды алууга жардам берүү;
- окуу- тарбия ишинин жүрүшүндө окуучулардын келечектеги кесибине керек болгон сапаттарды калыптандыруу боюнча алардын иш аракетин уюштуруу;
- окуучунун кесиптик кызыгуусун, аны тандоодогу негизделген мамиле мотивин калыптандырууга көңүл бөлүү;

- окуучуларды теориялык, практикалык, психологиялык жактан кесип тандап алууга даярдыкк ээ кылуу ж.б.

Бүгүнкү күндө мектеп бүтүрүүчүсүн учурдун талабына ылайык кесип тандоого даярдоонун деңгээлин жакшыртуунун зарылдыгы өсүүдө. Анткени, мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн 30-40%инин так кесиптик планы, аны тандоодогу негизделген мамиле-мотивдери жок. Бүтүрүүчүлөрдүн көпчүлүгү жогорку билим алууга умтулушат. Бирок, билимин улантууну каалаган жаштарда кесиптик өзүн аныктоосу негизделбеген. Алар жогорку окуу жайды анын коомдогу кадыр-баркы, коомдук пикирлерди эске алышып тандашат. Көпчүлүк бүтүрүүчүлөр өзү жөнүндө, кесип тандоо, кесипке коюлган талаптар ж.б.у.с маселелер боюнча жеткиликтүү түшүнүктөргө ээ эмес. Демек, илимий маалыматтарга жана иштин практикалык абалына таянып окуучуларды кесип тандап алууга даярдоого багытталган, атайын уюштурулган, пландаштырылган иштин системасы керек деп айта алабыз. Натыйжада учурдагы социалдык-экономикалык өзгөрүүлөргө, илимий техникалык прогресстин талаптарына ылайык келген кесиптик багыт берүү ишине мамиле жасоонун жаңы багыттарын аныктоонун зарылдыгы келип чыкты. Бул кесипке багыт берүү ишинин традициялык эмес форма жана методдорун аныктоого, мазмунун тактоого жана башка маселелерди чечүүгө жардам берип, анын максатын аныктоодо, ишти оптималдаштырууда мааниге ээ болот.

Кесиптик багыт берүү – бул ар бир окуучунун ден соолугун, жөндөмдүүлүгүн, кызыгуусун жана коомубуздун квалификациялуу даярдыгы бар адистерге муктаждыгын эске алып, аны аң сезимдүү кесип тандап алууга даярдоо боюнча жүргүзүлүүчү педагогикалык иштердин системасы.

Илимий педагогикалык адабияттарда кесипке багыт берүү ишинин аң сезимдүүлүк, өз алдынчалык, эркин тандоо ж.б. принциптери каралган (В.Д. Сахаров, А.Д. Сазонов, Н.Н. Захаров, С.Н. Чистякова ж.б.). Бирок, коомдогу

Өзгөрүүлөр учурдагы шартка ылайык келген кесиптик багыт берүү ишинин негизги принциптерин табуунун зарылдыгын пайда кылды. Азыркы кездеги илимий жетишкендиктерге, алдыңкы педагогикалык тажрыйбаларга таянуу менен кесиптик багыт берүү ишинин натыйжалуулугун арттыра турган төмөндөгүдөй мамиле жасоонун жагдайларын белгилемекчибиз.

1. Кесиптик багыт берүү ишине социалдык-экономикалык мамиле жасоо. Окуучуларды аң сезимдүү кесип тандап алууга даярдоонун ийгилиги түздөн-түз социалдык-экономикалык саясатка таягандыгы менен байланышат. И.Н. Назимовдун пикири боюнча кесипке багыт берүүгө социалдык-экономикалык мамиле жасоо анын милдеттерин, форма жана методдорун гана тактабастан, анын мүмкүнчүлүгүн аныктоого жардам берет. Кесипке багыт берүүнүн экономикалык эффективдүүлүгү эмгектин өндүрүмдүүлүгүн жана сапатын (10-40%тин чейин) жогорулаткандыгынан, кадрлардын агымын төмөндөткөндүгүнөн көрүнөт (15-20%ке чейин). Жакшы жолго коюлган кесиптик багыт берүү ишинин жыйынтыгы адамдын чыгармачылык активдүүлүгүнүн өскөндүгүнөн, эмгегинен канааттангандыгынан, кесиптик оорулардын азайгандыгынан байкалат. (4)

Бир катар изилдөөлөрдө окуучулардын арасында кесиптик багыт берүү ишин жүргүзүүдө кесиптин социалдык аспектин эске алуу керектиги көрсөтүлгөн. М.Х. Титмаевдин ою боюнча «индивид жана атайын группалар үчүн биринчи планда конкреттүү кесипти тандоо эмес, белгилүү социалдык позицияны ээлөө турат» (5) Элдик маданиятынын, билим деңгээлинин өсүшү, жашоо шартындагы өзгөрүүлөр жаштардын кесип тандоодогу позициясын күчөтөт. Кесип тандоого социалдык мамиле жасоо социалдык шарттарды, башкача айтканда микро жана макро чөйрөнүн элементтерин, эмгек ресурстарынын абалын, тигил же бул кесип ээлерине коомдун муктаждыгын, жеке адамдын өзгөчөлүгүн эске алууну талап кылат.

Аталган принцип кесиптин багыт берүү ишинин стратегиясын гана аныктабастан, окуучунун өлкөбүздүн социалдык-экономикалык жактан анын алган кесипинин өзгөчөлүгүн жана анын перспективасын түшүнүүсүнө жардам берет.

2. Кесиптик багыт берүү ишине системалуу мамиле жасоо. Азыркы кезде кесиптик багыт берүү ишинин негизги компоненттери, форма методдору жана башка аспектилери аныкталган. Системалык мамиле жасоодо кесиптик багыт берүү ишинин компоненттери өз ара тыгыз байланышта болуп, окуу-тарбия ишинин элементтери менен бирге ырааттуу жүргүзүлөт. Мына ушундай мамиле жасоо системаны түзүп турган элементтердин жалпы жана жекелик касиеттерин аныктоого мүмкүндүк берет. Анткени, кесиптин багыт берүү процесси өзүнүн бүтүндүгү, анын компоненттеринин структурасынын, өнүгүү булактарынын, башкаруунун системалык мүнөздө болушу менен шартталат.

3. Кесиптик багыт берүү ишине инсандык мамиле жасоо. Инсан жөнүндөгү проблема абдан татаал болгондуктан илимий адабияттарда ар түрдүү аспектилерде каралууда. Натыйжада инсандын сапаттары, өзгөчөлүктөрү жөнүндөгү маселелер аныкталган. Психологдордун (А.И. Божович, А.Г. Ковалев, К.К. Платонов, С.Л. Рубинштейн ж.б.) пикири боюнча инсандын структурасы өз ара байланышкан төрт подструктурадан турат.

Биринчи подструктура бул инсандын багытталгандыгы, анын социалдык өзүн аныктаганы. Бул подструктурадагы, кызыгуу, жөндөм муктаждык, мотив, идеал мааниге ээ болот.

Экинчи подструктура – жеке турмуштан алган тажрыйба. (билгичтик, көндүм, адат, билим).

Үчүнчү подструктура – психикалык процесстин жекече өзгөчөлүктөрү (эс, ой жүгүртүү, кабыл алуу, эрк, эмоция).

Төртүнчү подструктура – темпераменттин өзгөчөлүктөрү.

Кесиптик багыт берүү ишинде окуучунун жеке өзгөчөлүктөрүн (психологиялык, физиологиялык, дене-тарбиялык, жалпы өнүгүүсү ж.б.) эске алуу, анын чыгармачылык жөндөмүн, инсандык сапаттарын, өнүктүрүп, таанып билүүгө, кесиптик кызыгуусунун калыптанышына таасирин тийгизет. Инсандык мамиле жасоо кесиптик багыт берүү ишин туура уюштурууга, анын натыйжалуулугун арттырууга шарт түзөт.

4. Кесиптик багыт берүү ишине иш-аракеттик мамиле жасоо. Окуучунун инсан катары калыптануусунда иш-аракет маанилүү каражат, шарт болуп саналат. Педагогикалык адабияттарда окуучулардын эмгеги окуу, өзүн-өзүн тейлөө коомдук пайдалуу жана өндүрүмдүү эмгек деп бөлүштүрүлгөн. Демек, окуучунун эмгегинин ар бир түрү сөзсүз түрдө чыгармачылык, кайра түзүүчүлүк мүнөзгө ээ болушу керек. Кесиптик багыт берүү ишин жүргүзүүдө окуучунун эмгегинин түрүн эске алуу, анын инсандык касиеттерине туура келгендей уюштуруу гана жакшы натыйжа берет. Иш аракети туура уюштуруунун натыйжасында окуучу келечектеги кесиби жөнүндө кеңири маалыматтарга ээ болуп, теориялык жана практикалык даярдык ала алат.

5. Кесиптик багыт берүү ишине этнопедагогикалык мамиле жасоо. Окуучу белгилүү социалдык, маданий чөйрөдө жашап, тигил же бул этноско кирет. Этнопедагогикада элдин каада-салттардын тарбиялык мааниси бир кыйла кизилденген. Элдик каада-салттардын өсүп келе жаткан жаш муундарга эмгектик тарбия, жана кесиптик багыт берүүчүлүк чоң таасири бар. Мына ушул жагдайды эске алуу кесиптик багыт берүү ишин жергиликтүү шартка, элдин традициясына ылайык долдоорлоого мүмкүндүк түзөт.

6. Кесиптик багыт берүүнү гумандаштыруу жана демократташтыруу. Ишке ушул аспектиде мамиле жасоо окуучунун инсанына багытталгандыгынан, анын жерече өзгөчөлүктөрүнө көңүл бөлүнгөндүгүнөн, ар бир окуучуга өзүнүн мүмкүнчүлүгүнө, кызыгуусуна, шыгына жараша кесиптик иш аракете сынап көрүүгө (окуу жана эмгек процессинде) шарт түзүүдөн, өз ара сыйлоодон, педагогикалык кызматташтыктан көрүнөт. Кесиптик багыт берүү ишин жүргүзүүдө мугалимдин мына ушул жагдайларды эске алышы, алтылыктуу форма методдорду тандоосуна, окуучунун кызыгуусун, шык жөндөмүн, инсандык асыл сапаттарынын өнүгүүсүнө таасирин тийгизет.

7. Кесиптик багыт берүү ишиндеги интеграциялоо. Өсүп келе жаткан жаш муундарды аң сезимдүү кесип тандап алууга даярдоо үй-бүлөдө же мектепте гана чечилбейт. Кесиптик багыт берүү ишин жүргүзүүгө ар түрдүү социалдык институттардын катышуусунун, алардын ортосундагы функционалдык милдеттерди бөлүштүрүүнүн жана аракеттерин бириктирүүнүн зарылдыгы өсүүдө. Мында «бала багына – мектеп – мектептен тышкаркы мекемелер», «мектеп – кесиптик техникалык лицейлер - ишканалар», «мектеп – атайын жана жогорку окуу жайлар-илимий изилдөө институттары» ж.б.у.с. социалдык комплексттер кесиптик багыт берүү ишинде чоң рол ойношу керек.

1. Республикабыздын айыл мектептеринде жүргүзгөн изилдөөлөрүбүздө жогорудагы белгиленген жана башка принциптер эске алынды. Окуу-тарбия ишинин жүрүшүндө эксперименталдык класстын окуучуларына коомбуздагы социалдык-экономикалык өнүгүүлөр, эмгекти уюштуруунун формалары, кесип тандоодо жерече өзгөчөлүктөрдү, эске алуунун, теориялык билимдерге, практикалык көндүмдөргө ээ болуунун мааниси ж.б.у.с. маселелерге көңүл бөлүк. Натыйжада эксперименталдык класстын окуучулары кесип тандоого байланышкан кеңири түшүнүктөргө ээ болгондуктарын байкай алдык. Мисалы, «Азыркы кезде эмгекти уюштуруунун формаларын билесинер?», «Кесип тандоодо адам эмнелерди эске алуу керек?» ж.б.у.с. суроолорго эксперименталдык класстын (260) окуучуларынын 65% ти

17% ти канааттандыраарлык, 8%ти үстүртөн жооп беришсе, контролдук окуучуларынын (260) 38% ти толук 32% ти канааттандыраарлык, 30% ти үстүртөн гана жооп жазышкан.

Демек, жогоруда белгиленген принциптер кесиптик багыт берүү ишин оптималдаштырууга жардам берет деп айта алабыз. Кесиптик багыт берүү оптималдаштыруу – бул социалдык-экономикалык факторлордун, билим-тарбия берүүдөгү кенири педагогикалык мүмкүндүктөрүн, окуучунун жекече өзгөчөлүктөрүн (шык жөндөмүн, кызыгуусун, ден-соолугун ж.б.) эске алуу менен аны аң сезимдүү кесип тандоого даярдоо.

Биз жогоруда кесиптик багыт берүү ишин жүргүзүүдө эске алынуучу айрым принциптерге токтолдук. Аталган принциптер төмөндөгү маселелерди чечүүгө жардам берет. Биринчиден, кесиптик багыт берүү ишин жүргүзүүдөгү проблемаларды аныктоого; экинчиден – аны чечүүнүн негизги багыттарын, форма методдорун, –мазмунун тактоого; үчүнчүдөн – кесиптик багыт берүү ишин долбоорлоого жана прогноздоого жардам берет; төртүнчүдөн – кесиптин багыт берүү ишин оптималдаштырууга шарт түзөт. Демек, кесиптик багыт берүү ишин социалдык, кесиптик жана инсандык аспектилердин жыйындысы катары жогоруда айтылган аспектилердин өз ара айкалышында кароо керек.

Адабияттар:

1. Чистякова С.Н. Основы профессиональной ориентации школьников. – М.: Просвещение, 1983. – 112с
2. Йовайша Л.А. Проблемы профессиональной ориентации школьников. – М.: Педагогика, 1983. – 128с.
3. Назимов И.Н. Профорентация и профотбор в социалистическом обществе. – М.: 1972.
4. Назимов И.Н. Резервы эффективности профорентации. // школа и производство. – 1986, № 3. – 15 – с.
5. Социально – профессиональная ориентация молодежи. /Сборник ред. коллегия. М.Х. Титма (отв. ред.) и др. – Тарту. 1973. – 321, 23–6.

«Актуальные проблемы и перспективы педагогической науки и образования в условиях социальной мобилизации и добросовестного управления»

СЕРИЯ 3
ВЫПУСК 3

Педагогика
Психология